

PUTİN DÖNEMİ RUSYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ENERJİNİN ROLÜ

 Faruk Ömer DAĞLI^a

Öz

Bu çalışma, Rus lideri Vladimir Putin'in devlet başkanlığı döneminde Rusya- Türkiye ilişkilerini ve bu ilişkilerde enerjinin sahip olduğu rolü tartışmaktadır. Rusya, Putin'in devlet başkanı olmasıyla birlikte pragmatist ve çok boyutlu bir politika izlemiştir. Putin, Rusya'yı yeniden süper güç haline getirmek için uluslararası sistemde meydana gelen olaylarda daha aktif bir şekilde yer almıştır. Türkiye de Putin'in ilişkilerini kuvvetlendirmek istediği ülkelerden biri olmuştur. Bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesi sonrasında Türkiye'nin 1 Mart tezkeresine onay vermemesi ve 2008 yılındaki Gürcistan Savaşı'ndaki tutumu gibi unsurlar, Rusya'yı Türkiye'ye yakınlaştırarak birçok alanda ilişkilerin artmasını sağlamıştır. 2010'da patlak veren Arap Baharı ile birlikte iki ülke arasında görüş ayrılıkları başlamıştır. Özellikle Suriye'deki iç savaş sürecinde iki ülke farklı politikalar izleyerek uçak krizi gibi çok ciddi olaylarda karşı karşıya gelmişlerdir. İki ülke ilişkilerinde aksama yaşanmayan en önemli alan ise enerji olmuştur. Rusya, sahip olduğu enerji kaynakları sayesinde uluslararası sistemde hem ekonomik hem de siyasi açıdan önemli bir aktör haline gelmekte ve enerji kaynağı sattığı ülkelerle ilişkilerinde de enerji kozunu kullanmaktadır. Türkiye de Rusya'nın enerji kaynakları bağlamında ilişki kurduğu önemli ülkelerden biridir. Türkiye, enerji kaynaklarının dünya piyasalarına özellikle boru hatlarıyla ulaştırılmasında önemli bir role sahiptir. Bu nedenle Rusya, enerji bağlamında Türkiye'yi kendine bağımlı hale getirmiştir. Türkiye, Rus doğal gazının Avrupa'ya gönderilmesinde önemli bir geçiş noktası olması nedeniyle enerji konusunda iki ülke her geçen yıl ilişkilerini güçlendirmişler. Diğer alanlarda yaşanan krizler iki ülkenin enerji alanındaki ilişkilerine zarar vermemiştir. Literatür taraması yöntemiyle hazırlanan bu çalışmada her geçen yıl Türkiye'nin Rusya'ya enerji kaynakları bakımından bağımlı hale geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya ve Türkiye, Vladimir Putin, enerji kaynakları, doğal gaz, Mavi Akım, Türk Akımı.

THE ROLE OF ENERGY IN RUSSIA-TURKEY RELATIONS DURING THE PERIOD OF PUTIN

Abstract

This study discusses Russia-Turkey relations and the role of energy in these relations during Russian leader Vladimir Putin's presidency. Russia followed a pragmatist and multi-

^a Yüksek Lisans öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Konya/Türkiye, faruk.dagli@lisansustu.selcuk.edu.tr

dimensional policy, with Putin as head of state. To ensure Russia's return to its super-power level, Putin has given importance to Russia's effective involvement in many cases affecting the international system. In this policy, Turkey has been one of the countries in which Putin wants to develop relations. Following the United States' intervention in Iraq, elements such as Turkey's refusal to approve the 1 March thesis and Turkey's stance in the 2008 Battle of Georgia have brought Russia closer to Turkey, increasing relations between the two countries in many areas. The conflict between the two countries began with the Arab Spring, which broke out in 2010. In particular, during the civil war process in Syria, the two countries followed different policies and faced serious incidents such as the airplane crisis. The most important area that has not been disrupted in the relations of the two countries has been energy. Russia has become an important actor in the international system, both economically and politically, with the power of its energy sources, and has used energy leverage in its relations with countries where it sells energy resources. Turkey is also one of the key countries in which Russia has a relationship in the context of energy sources. Turkey has an important role in the delivery of energy resources to the world markets, especially through pipelines. For this reason, Russia has made Turkey dependent on itself in the context of energy. Turkey has strengthened its relations with the two countries on energy, as it is an important transit point for Russian natural gas to Europe. Crises in other areas have not damaged the relations of the two countries in the energy field. In this study prepared by the method of literature screening, it was concluded that Turkey became dependent on Russia in terms of energy sources each year.

Keywords: Russia and Turkey, Vladimir Putin, energy sources, natural gas, Blue Current, Turkish Stream.

РОЛЬ ЭНЕРГЕТИКИ В РОССИЙСКО-ТУРЕЦКИХ ОТНОШЕНИЯХ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ В.В. ПУТИНА

Аннотация

Исследование посвящено современным российско-турецким отношениям и роли энергетики в этих отношениях во время президентства российского лидера Владимира Путина. Во главе с президентом В.В. Путиным Россия проводит прагматичную и многостороннюю политику. Более активное участие России в международных событиях последних лет призвано вернуть ей статус сверхдержавы. В этом отношении Турция стала одной из стран, с которыми В.В. Путин хочет укрепить отношения. Такие эпизоды, как отказ Турции утвердить тезис 1 марта после вмешательства Соединенных Штатов Америки в Ирак и ее позиция в российско-грузинском вооруженном конфликте в 2008 году, сблизили Россию с Турцией, улучшив отношения во многих областях. Их ухудшение началось с “арабской весны”, разразившейся в 2010 году. В частности, во время гражданской войны в Сирии две страны придерживались разной политики, что нашло выражение в нескольких инцидентах, таких как “авиационный кризис”. Тем не менее важной областью, в которой отношения не были разорваны, стала энергетика. Благодаря многочисленности своих энергоресурсов Россия стала важным игроком в международной системе, как в экономическом, так и в политическом плане, и использует энергетический вопрос в своих отношениях со странами, которым продает

энергоресурсы. Турция также является одной из ключевых стран, с которыми Россия поддерживает отношения в энергетике. Турция играет важную роль в доставке энергоресурсов на мировые рынки, особенно по трубопроводам. По этой причине Россия поставила Турцию в энергетическую зависимость от себя. Турция укрепила свои отношения с Россией в сфере энергетике, поскольку является выгодным и удобным транзитным путем для российского природного газа в Европу. Кризисы в других сферах не повредили отношениям двух стран в энергетической сфере. В данном исследовании, подготовленном на основании комплексного анализа современной литературы, делается вывод, что на протяжении рассматриваемого периода Турция с каждым годом становилась все более зависимой от России в отношении энергетике.

Anahtar kelimeler: Россия и Турция, Владимир Путин, источники энергии, природный газ, Голубой поток, Турецкий поток.

Giriş

Tarihin her döneminde, uluslararası sistemin önemli aktörlerinden birisi olmayı başaran Rusya, Soğuk Savaş'tan günümüze kadarki süreçte de önemli bir aktör olmayı sahip olduğu enerji kaynakları sayesinde sağlamıştır. Rusya'nın dünyadaki doğal gaz rezervlerinin yaklaşık üçte birine sahip olması, ekonomik ve siyasi açıdan uluslararası sistemde hegemonya kurmasında yardımcı olan en önemli faktör olmuştur. Rusya, dünyadaki en önemli doğal gaz ihracatçılarından birisi olması sebebiyle, enerji konusunda pek çok ülkeyi kendine bağımlı hâle getirmiştir. Rusya'ya enerji bağlamında bağımlı olan ülkelerden bir de şüphesiz Türkiye'dir. Dünyadaki doğal gaz rezervlerinin %71,8'i, petrol rezervlerinin ise %72,7'si¹ Türkiye'ye yakın coğrafyalarda bulunmasına rağmen Türkiye, sahip olduğu birincil enerji rezervleri bakımından fakir bir ülkedir. Enerji konusunda Türkiye, bölge ülkelerine bağımlı olsa da enerji kaynaklarının diğer ülkelere gönderilmesinde önemli bir işleve sahiptir.

Rusya-Türkiye enerji ilişkilerinde karşılıklı bağımlılık söz konusu olsa da bu ilişkileri asimetric karşılıklı bağımlılık üzerinden okumak daha doğrudur. Türkiye, enerji ihtiyacı bakımından Rusya'ya bağımlıyken, Rusya da enerji kaynaklarının enerji hatları üzerinden diğer ülkelere gönderilmesinde Türkiye'ye bağımlıdır. Türkiye, enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü Rusya pazarından tedarik etmesi nedeniyle Rusya-Türkiye enerji ilişkilerinde asimetric karşılıklı bağımlılık ön plana çıkmıştır.

Bu çalışma, özellikle Vladimir Putin'in Rusya devlet başkanı olması sonrasında Rusya'nın Türkiye'yle ilişkilerini enerji konusu üzerinden incelemektedir. Putin, iktidarı ele almasıyla birlikte çok boyutlu politikalar izlemiştir. Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynakları üzerinden hem ülke ekonomisini şahlandırmaya hem de enerji talebinde bulunan ülkeleri Rusya'ya bağımlı hâle getirmeye yönelik politikalar izlemiştir. Enerji kaynaklarının diğer ülkelere iletilmesi adına önemli bir konumda yer alan Türkiye de Putin'in ilişkileri güçlendirmek istediği ülkelere biri olmuştur. Rusya-Türkiye enerji

¹ Yunus Furuncu ve Zafer Akbaş, "Neoliberal Teori Ekseninde Küreselleşmenin Türkiye'nin Enerji Politikaları Üzerindeki Etkileri: Enerji Ticareti Boyutu," *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 18/72 (2019): 1732.

ilişkilerinde doğal gaz ön plana çıkmıştır. İkili ilişkiler, daha çok doğal gaz boru hattı anlaşmaları çerçevesinde yürütülmüştür.

Çalışmanın birinci bölümünde 2000'lerle birlikte başlayan Putin'in başkanlık döneminde uluslararası sisteme bağlı olarak gelişen olaylar üzerinden Rusya ve Türkiye ilişkileri incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Rusya ve Türkiye ilişkileri enerji bağlamında tartışılmıştır.

1) Putin Döneminde Rusya-Türkiye İlişkileri

20. yüzyılla birlikte Vladimir Putin, Rusya Federasyonu'nun devlet başkanı olurken, Recep Tayyip Erdoğan da Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olmuş ve Rusya-Türkiye ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. 2001'de iki ülke Dışişleri Bakanlarının imzalamış oldukları Avrasya İşbirliği Eylem Planı, ilişkilerin ekonomik açıdan ciddi boyutlara ulaşmasının önünü açarken² bu anlaşma, iki ulus arasındaki tarihsel ön yargıların ve güvensizliğin bir nebze kırılmasını da sağlamıştır. Bu süreçte, uluslararası arenada meydana gelen gelişmeler, Rusya-Türkiye ilişkilerinin de seyrini belirlemiştir. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) yakınlaşmasıyla birlikte Türkiye de Rusya'yla Avrasya coğrafyasında iş birliğini artırma fırsatı bulmuştur.

2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesiyle birlikte, Türkiye'nin dış politikasında yeni stratejiler geliştirmesi; Rus lideri Putin'in de dış politikada çok boyutluluğa önem vermesi, iki ülke ilişkilerinin üst seviyelere çıkmasını sağlayan temel argümanlar olmuştur. Rusya, çok yönlü bir siyaset benimseyerek eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ülkeleri ve komşularla ilişkileri geliştirme stratejisi içine girmiştir. Türkiye ise özellikle Ahmet Davutoğlu'nun dış politikada söz sahibi olmasıyla "komşularla sıfır sorun" politikasını benimsemiştir. Davutoğlu, dış politikayı şekillendirmek adına güvenlik ve özgürlük arasında kurulacak olan ilişki, komşularla sıfır sorun, çok kulvara sahip çok boyutlu bir dış politika ve yeni bir diplomatik üslup ve ritmik diplomasiye geçiş gibi ilkelerin gerekliliğine vurgu yapmıştır.³ Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde, rekabet yerine iş birliğine önem vereceği maddesinin AKP programında da kendine yer bulması, Türkiye-Rusya yakınlaşmasını anlatan önemli faktörlerden birisidir.⁴

1. 1) İlişkilerde Artan Diyalog Dönemi (2000-2010)

Türkiye'de AKP'nin iktidara gelmesinin ertesinde Rusya-Türkiye ilişkilerini etkileyen en önemli gelişmelerden ilki, 1 Mart 2003 tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından reddi olmuştur. Türkiye, yapmış olduğu ret sayesinde Rusya'nın gözünde bağımsız bir aktör olarak algılanmaya başlarken, daha önceki süreçte Rusya tarafından Türkiye'ye yöneltilen ABD'nin klasik müttefiki algısı da geri plana atılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin kendi çıkarları konusunda gerektiğinde irade koyup

² Vefa Kurban ve Hatem Cabbarlı, "Türkiye-Rusya İlişkileri ve Uçak Krizinin Türk-Rus Kamuoyuna Yansımaları," *Ege Strateji Araştırma Dergisi* 10/2 (2019): 107.

³ Ahmet Davutoğlu, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı," (2004), Erişim Tarihi: 19.08.2021, <http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/>

⁴ Fatih Özbay, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010," *Bilge Strateji* 2/4 (2011): 41.

bağımsız karar alabilen aktör olarak algılanması da güç kazanmıştır. Bu gelişmeyle birlikte Rusya, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğini desteklerken Türkiye de Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü üyeliğini ve İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci olarak katılmasını desteklemiştir.⁵

2000'lerle birlikte ABD, Karadeniz'e askerî gücünü yerleştirme söylemleri içine girerek Bulgaristan ve Gürcistan gibi Karadeniz'e kıyısı olan devletlerden destek almıştır. Bu konuda Rusya'nın gözü, NATO üyesi olan Türkiye'nin nasıl bir politika izleyeceğinde olmuştur. Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne sadık kalacağını açıklayarak ABD'ye bu konuda destek vermemiştir. Tarih boyunca Türkiye ve Rusya'yı sürekli olarak karşı karşıya getiren Karadeniz ve Boğazlar konusunda iki ülkenin aynı tarafta yer alması, ilişkilerde güven duygusunu artırmıştır.⁶

İlişkilerin gelişimine katkı sunacak bir diğer gelişme, 2008'de meydana gelen Gürcistan-Rusya Savaşı olmuştur. Bu savaşın Türk-Rus ilişkilerine etkisine bakıldığında, savaş sürecinde Türkiye'nin onarıcı bir tavır içine girmesi, barış için çabalaması, Montrö'ye aykırı davranmaması ve Kafkas İstikrar ve İş birliği Paketi⁷ önerisini sunması, Rusya tarafından olumlu karşılanan adımlar olmuştur. Savaş boyunca çatışmanın Karadeniz bölgesinde sınırlandırılmasına yönelik siyaset güden Türkiye, çatışmanın büyüyerek küresel bir boyut kazanmasını önleyici politikalar izlemiş, sorunun bölge ülkeleri arasında çözülmesi gerektiğini sürekli vurgulamıştır. Bu savaş boyunca Türkiye'nin yapıcı ve barışçıl bir politika izlediğinin göstergesi olarak NATO üyesi olduğu hâlde NATO ve ABD'ye ait askerî gemilerin Boğazlardan geçişi hususunda Montrö Antlaşması'na sadık kalması en somut örnektir. Türkiye'nin NATO üyesi olduğu hâlde ABD'ye yönelik bu tavır, Rusya tarafından büyük takdir toplamış ve sonrası yıllar için de ikili ilişkilerde güven ortamının oluşmasına katkı sunmuştur. Yine bu süreçte, Türkiye'de yapılması planlanan ilk nükleer santrale Rusya destek vermiş, üstelik ihaleye en yüksek teklif de yine bir Rus firması tarafından verilmiştir. İhaleyi Rus Rosatom şirketi kazanmış ve 2010'da Akkuyu Nükleer Güç Santralini kurulumu için anlaşma imzalanmıştır.⁸

1. 2) İlişkilerde Görüş Ayrılıkları

1. 2. 1) Suriye Krizi

Halklar tarafından baskıcı otoriter rejimlere yönelik başlatılan protestolar, Arap dünyasının 2010'un sonundan itibaren bir dönüşüm içine girmesinin ve dönüşümün hâlen bazı ülkelerde kriz olarak devam etmesinin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bu halk protestoları neticesinde bazı ülkelerde (Tunus, Libya, Yemen Mısır vd.) yönetimler değişirken, yönetimin değişmediği bazı ülkeler reform hareketleri içine girmiştir. Suriye gibi birkaç ülke ise halkın isteklerine kulaklarını tıkamış ve gösterilere karşı şiddetle

⁵ Özbay, "Soğuk Savaş," 57-58.

⁶ Fatih Özbay, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde İşbirliği ve Rekabet, 1992-2012," Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.) *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye* (İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2013), 369-370.

⁷ Kafkaslardaki sorunların bu bölgede bulunan 5 ülke tarafından diplomasi yoluyla çözülmesini öngören bu Pakt teklifi, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılmıştır.

⁸ Özbay, "Soğuk Savaş," 45.

cevap verme yolunu seçmiştir.⁹

Rusya ve Türkiye arasında fikir ayrılıklarının yaşanacağı Suriye’de halk, mevcut rejimin “olağanüstü hâl” uygulaması nedeniyle yürütülen yolsuzluk, gelir dağılımı dengesizliği ve birçok alanda kısıtlamalar gibi nedenlerden dolayı ve bölgedeki diğer ülkelerde yaşanan halk hareketlerinden aldıkları cesaretle protestolara başlamıştır.¹⁰ Tunus ve Mısır gibi ülkelerde sürecin olumlu yönde ilerlemesinin aksine, Suriye’de iktidarı elinde bulunduran Beşar Esad, halk protestoları karşısında direnç göstermiş ve ortaya büyük bir kriz çıkmıştır. Suriye, İran’ın Arap dünyasındaki tek müttefiki olması, Rusya’nın Akdeniz’deki tek askerî üssünün bulunduğu coğrafya olması ve Türkiye’nin de en büyük kara sınırına sahip olduğu ülke olması gibi nedenlerden ötürü, krizle birlikte çok önemli bir mevki hâline gelmiştir.

Beşar Esad rejimi, silahlı isyana dönüşen halk hareketlerine karşı şiddete başvurarak birçok yerleşim yerini bombalamıştır. Saldırlardan kaçan milyonlarca sivil, ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun neticesinde ortaya çıkan mülteci hareketi ise öncelikle Türkiye olmak üzere birçok ülkeyi ilgilendiren bir mülteci krizine dönüşmüştür.¹¹ Esad rejiminin acımasızca yaptığı şiddet eylemleri neticesinde Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) gibi muhalif kanadı oluşturan birçok yapı ortaya çıkmış ve kriz, iç savaşa dönüşmüştür. Türkiye, Suriye’de patlak veren bu krize karşı, Libya’da yaşadığı çelişkili politikayı tekrardan yaşamamak adına ilk olarak “bekle-gör” politikası izlemiştir. NATO’nun Libya’ya müdahalesi öncesinde Libya ile iyi ilişkilere sahip olan Türkiye, koalisyon güçleri tarafından Libya’ya müdahale konusunun gündeme gelmesini eleştirmiş, olası müdahaleye karşı çıkacağını belirtmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) Libya’ya müdahale konusuna onay vermesiyle birlikte Türkiye’nin direnci kırılmış ve Türkiye, NATO’nun Libya’daki operasyonlarına onay vermek durumunda kalmıştır.¹² Esad’ın Türkiye’nin taleplerinin aksi yönünde hareket etmesi ve 2012’de Esad rejimi tarafından atılan bir bombanın Akçakale’de 5 sivilin ölümüyle sonuçlanması gibi nedenlerden sonra, Suriye’de uyguladığı bekle-gör politikasından bir sonuç alamayacağını farkına varan Türkiye, Suriye politikasını sertleştirmeye başlamıştır. Türkiye, Suriye’de krizin başından itibaren Suriye’nin toprak bütünlüğü korunarak, mevcut yönetimin yapacağı reform hareketleri doğrultusunda demokratik bir sistemin oluşturulması gerektiği yönündeki politikasını, “Esad rejiminin gitmesi” yönüne kaydırmıştır.¹³

Rusya’nın Suriye’de krizin başında ve devamındaki politikasına bakacak olursak, Türkiye ile çıkar ve görüş ayrılığı içinde olduğunu görebiliriz. Rusya, Arap dünyasında meydana gelen halk hareketlerine en başından itibaren ihtiyatla yaklaşarak statükonun devamını savunurken, birçok Arap ülkesinde meydana gelen yönetim değişikliklerini ise

⁹ Atilla Sandıklı ve Ali Semin, “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye,” Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.), *Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye* (İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2014), 193.

¹⁰ Hüseyin Yeltin ve Kübra Işık, “Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi,” *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 3/3 (2017): 42-43.

¹¹ Sandıklı ve Semin, “Bütün Boyutlarıyla,” 198.

¹² Abdulgani Bozkurt, “Türkiye’nin Libya Olaylarında İzlediği Politikayı Realizmin İnsan Doğası, Güç ve Ahlak Tanımları Üzerinden Açıklamak,” *Gümüşhane Üniversitesi SBE Dergisi* 7 (2013): 13-14.

¹³ Yeltin ve Işık, “Rekabetten İşbirliğine,” 43-44.

tedirginlikle izlemiştir. Yeni yönetimlerin Batı ve ABD yanlısı olmaları düşüncesi, Rusya'yı bu tedirginliğe iten etmenlerden biridir. Bu nedenle Putin, Suriye'de aktif olma politikası gütmeye karar vermiş ve Suriye krizinde "hâlâ süper güç ve Ortadoğu'da önemli aktörlerden biri olduğunu" kanıtlamaya çalışmıştır.¹⁴ Putin Rusya'sı Suriye'de, krizin en başından günümüze kadarki süreçte mevcut Esad rejiminin devam etmesi ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması yönündeki tavrını sürdürmektedir.

Ağustos 2011'den sonra Türkiye ve Körfez ülkeleri, Esad ile ilişkilerini keserken AB ve ABD, Esad'ın görevi bırakmasını istemiştir. Rusya ve İran ise Çin ile birlikte Şam rejiminin en önemli destekçisi olmuştur. Suriye'de bir geçici hükümet kurmak adına 2012'de Cenevre'de başlayan görüşmeler, 2014'e kadar devam etmiş olsa da bu görüşmelerden bir sonuç alınamamış ve Eylül 2014'ten itibaren ABD, Suriye'de hava saldırılarına başlamıştır.¹⁵

A. Faik Demir'in de ifadesiyle Rusya'nın Suriye krizi karşısındaki politikasını şu şekilde özetlemek mümkündür: "*Rusya açısından Suriye, Akdeniz'deki limanı konumundaydı. Buradaki ayrıcalıklı konumunu korumak stratejik açıdan son derece değerliydi. Şam yönetiminin tüm yanlış ve hukuk dışı uygulamalarına rağmen desteğini sürdürdü. Tezini, IŞİD, terör örgütleri ve muhaliflere karşı merkezi yönetimin desteklenmesi üzerine kurdu.*"¹⁶ Rusya, Suriye krizinde Esad rejimini desteklediği için BM'nin olaylara müdahale etmesini BMGK'deki veto gücünü kullanarak engellemiştir. Bu nedenle Rusya, krizin iç savaşa sürüklenmesinin en önemli aktörlerinden birisidir. Rusya ve Türkiye'nin Suriye krizinde farklı tarafta olması neticesinde ortaya çıkan ilk kriz, Ekim 2012'de Moskova'dan Suriye'ye giden bir yolcu uçağının silah ve mühimmat taşıdığı şüphesiyle Ankara tarafından Esenboğa Havalimanı'na indirilmesiyle ortaya çıkmıştır ancak Moskova durumu anlayışla karşıladığı için bu olay büyük çaplı bir krize dönüşmeden halledilmiştir.¹⁷ Türkiye için Suriye'de üniter yapının korunması, en başından itibaren olmazsa olmaz bir konudur. Zaman içerisinde Suriye'deki krize IŞİD'in dâhil olması, bölgedeki tüm dengeleri değiştirmiştir. Tüm ülkelerin gündemleri, Suriye'nin geleceğinin ne olacağından çok IŞİD'e karşı yapılacak mücadele üzerine yoğunlaşmıştır. Türkiye açısından bölgedeki en büyük kırılma ise PKK ile iş birliği içinde olan PYD'nin Suriye'de etkisini artırmasıyla yaşanmıştır.¹⁸

Rusya 2015'in Ekim ayından itibaren Suriye'de aktif rol almaya başlamıştır. Rus uçağının Mısır'da IŞİD tarafından düşürülmesi sonrasında Rus uçakları, Suriye'deki IŞİD mevzilerini bombalamaya başlamıştır. Bu hava harekâtı sonrası bölgede aktifliğini artıran Rusya, güç kaybetmeye başlayan Esad rejiminin de tekrar güçlenmesini sağlamıştır. İnci Bilgin'in de yorumuyla; "*Suriye'de iç savaş olarak başlayan çatışma, daha sonra Rusya'nın doğrudan askeri müdahalesi ile uluslararasılaşmış iç savaşa; başka bir deyişle,*

¹⁴ Yeltin ve Işık, "Rekabetten İşbirliğine," 44.

¹⁵ A. Faik Demir, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizi'nin Yansımaları ve Etkileri," *Marmara Türkiyat Dergisi* 3/2 (2016): 142.

¹⁶ Demir, "Türkiye-Rusya," 143.

¹⁷ Melih Kazdal, "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri (2002-2017): Dış Politikada Çatışma ve İş Birliği," *Journal of Awareness*, 3/2 (2018): 57-58.

¹⁸ Demir, "Türkiye-Rusya," 144.

uluslararasılaşmış iç silahlı çatışmaya dönmüştür.”¹⁹

1. 2. 2) Ukrayna Krizi

2004 Ukrayna Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle Ukrayna’da başlayan gerilim, 2014’te krize dönüşmüştür. 2014’teki Ukrayna Krizi, Rusya-Türkiye ilişkilerini Türkiye’nin Kırım ve Ukrayna ile tarihî bağlara sahip olması nedeniyle ilk düzeyde olumsuz etkilemiştir. Ancak Ukrayna Krizi, ilerleyen süreçte özellikle enerji ticareti bakımından Rusya-Türkiye ilişkilerini olumlu etkileyecek bir bölgesel gelişmenin önünü açmıştır. Krizin başlamasının temel sebebi, Ukrayna’da iktidarda bulunan Yanukoviç’in, Rusya’yı AB’ye tercih etmesidir. Viktor Yanukoviç iktidarının Ukrayna ve AB arasında anlaşmaya varılan ortaklık anlaşmasından caymasıyla birlikte Ukrayna’da, AB yanlısı muhalefetin başlattığı protestolar artış göstermiş ve Yanukoviç istifa etmek zorunda kalmıştır. İstifa sonrasında ise Rusya yanlısı ayrılıkçı gruplar, Kırım Donetsk ve Luhansk’ta silahlı direnişe başlamış ve bu olaylardan sonra Kırım’da yapılan referandum sonrasında Kırım, Rusya’ya bağlanma kararı almıştır.²⁰ Kırım’ın Rusya’ya bağlanmasıyla Türkiye, Kırım’la olan tarihî bağları ve Ukrayna ile sahip olduğu güçlü ekonomik ve siyasi bağları nedeniyle tedirginlik yaşamıştır. Bu süreçte Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Kiev’e bir ziyaret gerçekleştirerek Ukraynalı muhalifler ve Kırım Tatarları liderleriyle birtakım görüşmelerde bulunmuştur. Davutoğlu, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini belirtmiş, Kırım’ın Rusya’ya katılma kararının yanlışlığını vurgularken, Kırım Tatarlarının haklarının gözetilmesini istemiştir. İkili ilişkilere zarar vermemek adına Türkiye, Rusya’ya karşı suçlayıcı dil kullanmamaya özen göstermiş, sorunun uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmesini istemiştir.²¹

Kırım’ın ilhaki sonrası süreçte ABD ve Batı, Ukrayna Krizi nedeniyle Rusya’ya yaptırım kararı almıştır. Türkiye, Batı ile olan ilişkilerinin bozulması pahasına Rusya’ya yönelik yaptırım kararlarına katılmayarak Rusya’yla hâlihazırda olumlu seyreden ilişkilerine zarar vermek istememiştir. Rusya, Türkiye’nin NATO üyesi olmasına rağmen yaptırımlara katılmamasını, memnuniyetle karşılamıştır. Ukrayna krizi nedeniyle Rusya’nın Batı ile arasının bozulması, Türkiye-Rusya ilişkilerinin ilerlemesi açısından bir fırsat doğurmuştur. Bu süreçte, Ukrayna krizinden ötürü Batı tarafından dışlanan Rusya, ekonomik yaptırımlara maruz kalmıştır. Yaptırımların çıktıkları, Rusya-AB-Ukrayna üçgeninde enerji sorununun ortaya çıkması ve Rusya’nın Türkiye ile yakınlaşması olmuştur. Bu çıktıkların bir sonucu olarak Rus lideri Putin, Türkiye’ye yaptığı ziyaret esnasında Güney Akımı projesini iptal ettiğini duyurarak Türk Akımı projesini gündeme getirmiştir.²²

1. 3) İlişkilerde En Büyük İmtihan: Uçak Krizi

Rusya’nın 2015’le birlikte Suriye’deki askerî gücünü artırması, bu bölgede Rusya-

¹⁹ İnci Bilgin, “Suriye İç Savaşı’nda Küresel ve Bölgesel Güçlerin Kesişen Müdahaleleri: Nedenler, Yöntemler ve Zamanlama,” *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi* 2/1 (2019): 9.

²⁰ Kazdal, “Adalet ve Kalkınma,” 56.

²¹ “Kırım’ın İlhaki ve Gelişen Türkiye-Ukrayna İlişkileri,” Erişim Tarihi: 19.08.2021, <https://www.insamer.com/tr/?output=pdf&type=post&id=4525>

²² “Putin’den ‘Güney Akım’ Bombası,” (2014), Erişim Tarihi: 19.08.2021, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/putin-den-guney-akim-bombasi-27690439>

Türkiye ilişkilerinin gerilmesini başlatan sürecin ana faktörlerinden birisi olmuştur. Rusya'nın Suriye'de özellikle hava harekâtı açısından etkinliğini artırması, Suriye ile 911 km kara sınırına sahip olan Türkiye adına da doğal olarak tedirginlik nedeni olmuştur. Rus uçakları, IŞİD'i vurma bahanesiyle bölgede birçok kez hava harekâtı gerçekleştirmeye başlamıştır. Rus uçaklarının, IŞİD'le birlikte rejime karşı olan muhalifleri ve Türkmenleri de bombalaması nedeniyle Rusya-Türkiye ilişkileri gerilmeye başlamıştır. Rus uçakları, birçok kez Türkiye tarafından Rusya'nın bu hava harekâtları esnasında yaptığı hava sahası ihlalleri nedeniyle uyarılmıştır.²³

24 Kasım 2015'te ise yine bir Rus SU-24 tipi uçağı, bölgede hava harekâtı yaparken Türkiye hava sahasını ihlal ettiği için Türk F-16'ları tarafından vurularak düşürülmüştür. Türkiye tarafından verilen bu tepki sonrasında iki ülke arasındaki ilişkilerde kriz dönemi başlamış ve ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Yaşanılan bu uçak düşürme vakası hem iki devlet arasında hem de bölgesel ve küresel düzeyde bir kriz başlatmıştır.²⁴ Rusya, çok ağır bir üslup ile Türkiye'yi eleştirmiş, birçok alanda ağır yaptırım kararı almıştır. Güçlü ve otoriter kişiliğe sahip olan Vladimir Putin, böyle bir olayı hazmedilemez bir hakaret olarak algılayarak Türkiye'ye yönelik radikal söylemler ve eylemler içine girmiştir. Uçak düşürme olayından birkaç saat sonra Putin, yaptığı bir basın toplantısında Türkiye'nin IŞİD'i korumakta olduğunu söylemiş ve Türkiye'ye yönelik "Terörün iş birlikçileri tarafından sırtımızdan bıçaklandık."²⁵ gibi ağır bir suçlama yapmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise Rusya'yı IŞİD'in olmadığı yerlerde muhalifleri ve Türkmenleri bombalamakla suçlamış ve Türkiye'nin kendi hava sahasını koruduğunu açıklamıştır.²⁶

Uçak krizi sonrası Rusya'nın Türkiye'ye karşı uygulamış olduğu yaptırımlar, ekonomik ilişkilerde de Rusya-Türkiye arasında asimetrik karşılıklı bağımlılık olması nedeniyle Türkiye ekonomisini ciddi anlamda sarsmıştır. Rusya, ilişkilerin normalleşebilmesi için Türkiye'den özür, tazminat ve uçağı düşüren pilotların cezalandırılması taleplerinde bulunmuştur. Türkiye, krizin ilk döneminde Rusya'dan özür dilenmeyeceğini, asıl hava sahamızı ihlal edenlerin bizden özür dilemesi gerektiğini söylemiştir. Ancak devam eden süreçte, ikili ilişkilerin hem siyasi hem ekonomik yönden bozularak ciddi sonuçlar doğurmaya başlaması sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan, 27 Haziran 2016'da Putin'e şu sözleri içeren bir mektup yazmıştır: "*Bir kez daha üzüntümü ve derin başsağlığı dileklerimi ölen pilotun ailesine iletmek istiyorum ve özür diliyorum. Tüm kalbimle acılarını paylaşıyorum. Rus pilotun ailesini Türk ailesi olarak kabul ediyoruz.*"²⁷ Erdoğan'ın yazmış olduğu mektuptan sonra 29 Haziran 2016'da Putin Erdoğan'ı aramış ve iki ülke ilişkilerinde yedi aylık donmanın ardından tekrardan normalleşme sürecine girilmiştir.

²³ Naim Gök, "Suriye Krizi'nin Türkiye'ye Yansımaları (2011-2017)," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (2019): 99-100.

²⁴ Demir, "Türkiye-Rusya," 145.

²⁵ "2015'te Rusya-Türkiye İlişkileri: Stratejik Ortaklıktan Krize Giden Yol," (2015), Erişim Tarihi: 19.08.2021, <https://tr.sputniknews.com/20151231/rusya-turkiye-1019961413.html>.

²⁶ "Uçak Krizi Patladığından Beri Erdoğan ve Putin Neler Söylediler?," (2015), Erişim Tarihi: 19.08.2021, <https://www.cnnturk.com/dunya/ucak-krizi-patladigindan-beri-erdogan-ve-putin-neler-soylediler?page=2>.

²⁷ Mert Minisker, "Türkiye-Rusya Uçak Krizi ve Krizin Türk Basınında Ele Alınış Biçimi Ekseninde Türkiye-Rusya İlişkileri," (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant Üniversitesi, 2019), 46.

Mektup hadisesinden kısa bir süre sonra 15 Temmuz 2016 gecesi Türkiye’de darbe girişimi olmuştur. Başarısız olan darbe girişimi esnasında ve sonrasında Türkiye’ye en çok destek veren ülke Rusya olmuştur. Darbe girişimi gecesinin sabahı Putin, Erdoğan’ı aramıştır. ABD ve Batı’nın olaylara sağır kalması ve darbe girişimini gerçekleştiren Fetullahçı Terör Örgütü’nün (FETÖ) elebaşı olarak görülen Fetullah Gülen’in ABD tarafından Türkiye’ye iade edilmemesi gibi nedenler, Türkiye’nin Batı ile arasının açılması ve Rusya ile yakınlaşması sonucunu doğurmuştur. Darbe girişimi sonrası Erdoğan’ın ilk yurt dışı gezisini Rusya’ya yapmış olması da bu yakınlaşmayı gösterir niteliktedir.²⁸ Normalleşmeye başlayan ikili ilişkiler, Suriye krizinde de meyvelerini vermeye başlamıştır. Türkiye bölgedeki rejim, PYD, IŞİD gibi birçok yapının oluşturduğu ortamda duyduğu güvensizlik nedeniyle, dengeleri oluşturabilmek adına ÖSO ile birlikte 24 Ağustos 2016’da Fırat Kalkanı Operasyonu’nu başlatmıştır. Bu operasyonla Türkiye, sınırında bulunan IŞİD yönetimindeki bölgeleri temizlemeyi, sınır güvenliğini sağlamayı, bölgeyi PYD’den temizleyerek bir güvenli bölge oluşturup mültecilerin geri dönüşünü sağlamayı amaçlamıştır.²⁹ Rusya, Türkiye’nin yapmış olduğu bu operasyona istihbarat desteği vermiştir.

15 Temmuz nedeniyle Batı ile arası açılan Türkiye, Suriye konusunda da Rusya ile beraber hareket etmeye başladığı bir sürecin içine girmiştir. Rusya ve Türkiye’nin garantörlüğünde Suriye’de 29 Aralık 2016’da ilk ateşkes yürürlüğe girmiştir. Sürecin içerisine İran’ın da dahil olmasıyla taraflar, 23 Ocak 2017’de Astana’da tekrar bir araya gelmiş ve 2017 boyunca sekiz kere Astana toplantısı gerçekleştirmişlerdir. Putin ve Erdoğan, 17 Eylül 2018’de Soçi’de tekrar Suriye konusu için bir araya gelmiş ve İdlib’te silahsız bir bölge oluşturma konusunda anlaşmaya varmışlardır. Türkiye’nin Barış Pınarı Harekâtı kapsamında ise 22 Ekim 2019’da 10 maddelik Soçi Mutabakatı imzalanmıştır. Sonraki süreçte ise Esed rejiminin Astana ve Soçi mutabakatlarına sadık kalmayarak İdlib’te belirlenen sınırların içine girmesi nedeniyle Türkiye ve rejim arasında gerginlik başlamıştır. 27 Şubat 2020’de Rusya destekli rejim unsurları, İdlib’te Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ait bir tabura hava saldırı düzenleyerek 34 Türk askerini şehit etmiştir. Bu vahim saldırı neticesinde Rusya-Türkiye ilişkileri ciddi anlamda gergin bir seyir izlemeye başlamıştır. Saldırı sonrasında Adana, Astana ve Soçi mutabakatları çerçevesinde ateşkesi sağlamak adına Türkiye Bahar Kalkanı Operasyonu’nu başlatmıştır. Harekât sonrasında Rusya ve Türkiye 5 Mart’ta Moskova’da ateşkes anlaşması imzalamıştır.

2) Rusya-Türkiye İlişkilerinde Enerjinin Rolü

Rusya ve Türkiye, enerji alanında bölgesel ve küresel bazda stratejik açıdan önemli devletlerdir. Türkiye, enerji kaynaklarının küresel pazara ulaşmasında önemli bir köprüyken, Rusya petrol ve doğal gazda sahip olduğu güçle dünya için önemli bir enerji ülkesidir. Bu nedenle Türkiye ve Rusya, özellikle boru hatları konusunda hem iş birliği hem rekabet içerisindedir. Rusya, sahip olduğu zengin enerji kaynakları, komşu devletlerle eskiye dayanan bağları ve boru hatları konusunda sahip olduğu hakimiyet gibi

²⁸ Kazdal, “Adalet ve Kalkınma,” 59.

²⁹ Gök, “Suriye Krizi’nin,” 104.

birçok konuda Türkiye'ye nispeten avantajlı konumda olmuş,³⁰ ikili ilişkilerde asimetrik bağımlılığa sebep olmuştur. Türkiye'nin jeopolitik konumu, Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku ve özelinde SSCB'nin karşısında olan Batı Bloku'nun güvenlik sistemi için özel bir yere sahip olmuştur. 1980'ler sonrası uluslararası sistemde değişen dengeler nedeniyle Doğu Bloku'nun yıkılması, yeni bir konjonktür oluşturarak aynı coğrafyayı paylaşan Türkiye ve Rusya'nın bulunduğu bölge özelinde Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasları da etkilemiş, Rusya ve Türkiye'nin hem iş birliği hem rekabet çerçevesinde hareket etmesine zemin hazırlamıştır.³¹

Rusya ve Türkiye, özellikle enerji konusunda karşılıklı çıkarlara sahiptir. Rusya, sahip olduğu doğal gaz ve petrolün bir kısmını dünya pazarlarına boru hatlarıyla ulaştırırken, deniz yolunu kullanması gerektiği zamanlarda ise Türkiye'nin stratejik önemi, sahip olduğu İstanbul ve Çanakkale boğazları vasıtasıyla ön plana çıkmaktadır. Rusya, Türkiye'nin enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayan ülkedir.³² Bu karşılıklı çıkarlar neticesinde iki ülkenin enerji konusunda yürüttüğü özel ilişkileri karşılıklı bağımlılık üzerinden okumak mümkünken, Türkiye'nin enerji ihtiyacının fazlalığı nedeniyle ikili ilişkilerde çoğu zaman asimetrik karşılıklı bağımlılık etkisini hissettirmektedir.

2. 1) Trans Balkan Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı)

SSCB ve Türkiye ilişkilerde canlanma, ilişkilerdeki güvensizlik havasının özellikle 1960-1970'li yıllarda azalmasıyla birlikte başlamıştır. SSCB'nin yardımlarıyla bu dönemde Türkiye'de, sanayi tesisleri ve petrol rafinerisi inşa edilmiştir. 1980'lerle birlikte iki ülke arasında enerji alanında ciddi adımlar atılmaya başlanmıştır. 9 Eylül 1984'te Rusya ve Türkiye arasında doğal gaz özelinde ilk enerji anlaşması yapılmıştır. 18 Eylül 1984'te, Türkiye'ye yapılacak doğal gaz sevkiyatının ayrıntılarını doğal gazın fiyatını belirlemek ve ticari sözleşme yapmak için SSCB'nin yetkili kuruluşu Soyuzgazexport görevlendirilirken, BOTAŞ, Türkiye'de konuyla ilgili çalışmalar yapan kurum olmuştur. Tüketim potansiyeli ve boru hattı güzergahı, 1985'te yapılan Doğal Gaz Kullanım Etüdü ile belirlenmiş, Kuzey Batı Anadolu elverişli bölge olarak seçilmiştir.³³ SSCB, yapılan anlaşma neticesinde belirlenen Batı Hattı üzerinde, 1987'den başlayarak 25 yıllık süre zarfında Türkiye'ye doğal gaz satmayı kabul etmiştir. Batı Hattı'nın güzergahı, Romanya ve Bulgaristan olarak belirlenmiştir. Sovyetlerin dağılması sonucunda güzergâh, Ukrayna-Moldova-Romanya-Bulgaristan olmuştur. 1987 yılı itibariyle 1,5 milyar metreküplük bir satış planı yapılırken, ilerleyen süreçte bu miktarın 6 milyar metreküplere gelmesi öngörülmüştür.³⁴

Rusya ve Türkiye arasında yapılan ilk doğal gaz sözleşmesinin en dikkat çekici

³⁰ Rıdvan İnönü, "Türk-Rus Enerji Jeopolitiğinde Boru Hatları ve Lojistiğin Önemi," (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2018), 82.

³¹ Zeliha Hodaloğulları ve Aydın Aydın, "Türkiye ile Rusya Arasındaki Doğal Gaz İşbirliğinin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkisi," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016): 746.

³² Şeref Çetinkaya, "Enerji Arz Güvenliği Üzerinde Rusya-Batı Gerilimi ve Türkiye," (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 218-219.

³³ Hodaloğulları ve Aydın, "Türkiye ile Rusya," 746.

³⁴ Ekim Sarıkaya, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemden Günümüze Enerji Güvenliği Bağlamında Türk- Rus İlişkileri," (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2019), 71-72.

unsurlarından birisi, Türkiye'nin, alacağı doğal gazın karşılığını nakit para yerine pamuk, buğday, et, sebze ve meyve ve belirli madenler gibi o dönemde SSCB'nin ihtiyacı olan mallarla karşılması konusunda taahhüt vermesidir. Bu anlaşma neticesinde iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık tesis edilirken dış ticaret açısından da ilişkiler simetrik bir zemine yerleşmiştir.³⁵ Rusya, Türkiye ile ikinci doğal gaz satım anlaşmasını ise 10 Aralık 1996'da peşin alım şeklinde imzalamıştır. Bu anlaşmanın 23 yıl yürürlükte kalması kararlaştırılmış ve birinci anlaşmaya ek olarak yıllık 8 milyar metreküp doğal gazın gönderilmesi planlanmıştır. Birinci doğal gaz anlaşmasına istinaden 1987-1994 arasında Rusya, Türkiye'ye 1,9 milyar dolarlık doğal gaz ihracı gerçekleştirmiştir.³⁶

Rusya ve Türkiye ilişkilerinin enerji bağlamında zeminini oluşturan Batı Hattı özelinde imzalanan bu iki sözleşmenin 25 yıllık uzun bir zamanı kapsaması ve anlaşmanın koşulları çerçevesinde "al ya da öde" yükümlülüğünün olması gibi sebeplerden ötürü Rusya, kendisine Türkiye gibi potansiyeli her daim artacak olan bir enerji pazarını bağımlı hâle getirmeyi başarmıştır. Türkiye, bu anlaşmalar çerçevesinde petrolden sonra doğal gaz enerji nakil hatlarının ulaştığı bir konuma yükselmesi bağlamında avantaj kazansa da Batı Hattı, sadece Türkiye'nin ihtiyacının karşılanması için oluşturulan bir hat olması nedeniyle Türkiye'nin küresel anlamda enerji hareketliliğini sağlayan aktörler arasında yer almasını sağlayan bir proje olmamıştır.³⁷ Türkiye'nin Rusya ile yaptığı gaz alım anlaşmasında al ya da öde şartını kabul etmesi, asimetrik bağımlılığın ekonomik maliyetini yükselten önemli bir faktör olmuştur.³⁸

Rusya, Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacını karşılayan ülke konumunda olsa da iki ülke arasında özellikle Hazar bölgesinin enerji kaynakları üzerinden rekabet de yaşanmıştır. Bu konuyla ilgili Cemal Kakışım şu yorumlarda bulunmaktadır:

*"SSCB'nin dağılarak Hazar Bölgesi'nde Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın bağımsız ülkeler hâline gelmesi ve bu ülkelerin, petrol ve doğal gaz kaynaklarını dünya enerji piyasalarına sunma arzusu, Türkiye'nin bir geçiş ülkesi olarak stratejik önemini arttırmıştır. Türkiye, coğrafi konumu ve özellikle Türk Boğazları sayesinde Hazar Bölgesi petrol ve doğal gazını, dünya enerji piyasalarına ulaştıracak alternatif güzergâh hâline gelmiştir. Türkiye'nin ortaya çıkan bu rolü ise bölgede geçiş ülkesi olmaya aday Rusya ve İran ile Türkiye arasında bir rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak ABD'nin 1996 yılından itibaren İran'a karşı yaptırım uygulamaya başlaması, bu alanda sadece Rusya ve Türkiye'yi rakip olarak bırakmıştır."*³⁹

ABD'nin önerdiği ve AB'nin destek verdiği Doğu-Batı Enerji projesinin⁴⁰ ilk parçası olan Bakü Tiflis Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) projesi, Türkiye ve Rusya arasında

³⁵ Adem Yıldırım, "2002-2015 Yılları Arasında Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji Güvenliği," (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, 2019), 71.

³⁶ Yıldırım, "2002-2015 Yılları," 73.

³⁷ Cemal Kakışım, "Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi," *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi* 7/1 (2019): 78.

³⁸ Tolga Demiryol, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları," *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 17/4 (2018): 1446.

³⁹ Kakışım, "Karşılıklı Bağımlılık," 78.

⁴⁰ Bu proje, BTC Petrol Hattı, BTE Doğal Gaz Hattı ve Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı projelerinden oluşmaktadır.

rekabete sebep olan ilk projedir diyebiliriz. BTC projesi, 1989'da Ramco adlı İngiliz şirket tarafından gündeme getirilmiştir. BTC projesi, Gürcistan üzerinden Azerbaycan petrolünü ilk olarak Türkiye'ye, daha sonra da dünya pazarına ulaştırmayı hedeflemiştir. Bu proje nedeniyle Rusya'nın kendi enerji kaynak hatları devre dışı kalacağı için Rusya, projeye muhalif olmuştur. 2006 itibarıyla BTC projesi tamamlanarak Azerbaycan petrolü, Akdeniz kıyısındaki Ceyhan Limanı'na ulaştırılmış ve küresel piyasalara ihracı başlamıştır. Devam eden süreçte BTC projesine Kazakistan ve Türkmenistan petrolleri de dahil edilmiş, BTC öncesi bu ülkelerin petrollerini Avrupa'ya taşıyan Rus enerji nakil hatlarının tekel sonlandırılmış ve bu proje, Türkiye'yi önemli bir petrol ihrac limanı hâline getirmiştir.⁴¹ Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan, zengin enerji kaynaklarına sahip olmalarına rağmen, bağımsızlıklarının ilk dönemlerinde bu kaynakları dış pazarlara gönderecek yeterli seviyede uluslararası iletişim ve ulaşım kanallarına sahip değillerdi.⁴² Bu nedenle bu ülkeler, sahip oldukları doğal gaz ve petrolü Rusya'ya cüzi miktarlardan satmak zorunda kalmışlardır. BTC projesi sayesinde Kazakistan ve Türkmenistan, kendilerine ait petrolü Rusya'ya bağımlı kalmadan dış piyasalara gönderme imkanı yakalamıştır.

2. 2) Mavi Akım Projesi

Doğu-Batı Enerji koridoru projesinin ilk ayağı BTC projesiyle hayat bulurken, Trans Hazar Doğal Gaz Boru Hattı (Trans Hazar) projenin ikinci ayağını oluşturması için planlanmıştır. Trans Hazar'ın inşasıyla birlikte öncelikle Azerbaycan'a daha sonra Türkiye'ye ulaşması planlanan Türkmenistan doğal gazının, Türkiye üzerinden Batılı ülkelere taşınması tasarlanmıştır. Fakat Rusya, BTC projesiyle petrol naklinde kaptırdığı tekel konumunu doğal gazda da kaptırmak istemediği için projeye alternatif olması açısından oyun değiştirici bir hamleyle Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı'nı gündemine almıştır.⁴³

Rusya, Türkiye ile yapmış olduğu doğal gaz anlaşmaları sonrasında Türk pazarının üzerine dikkatlerini daha fazla yoğunlaştırmaya başlamış, bu pazarı tam anlamıyla kendine bağlamak adına girişimlerini hızlandırmıştır. Özellikle 1995 sonrasında Rus enerji lobisinin önemli simalarından Başbakan Viktor Çernomirdin, yapmış olduğu Türkiye ziyaretiyle enerji alanında iki ülke arasındaki ilişkilerin seviye atlaması için birtakım çalışmalar yapmıştır. Rusya'nın bu girişimleri Türkiye tarafından karşılık bulmuş ve Türkmen gazı projesi yerine Türkiye, Rusya ile yeni bir doğal gaz anlaşması olan Mavi Akım üzerinde uzlaşmaya vararak anlaşma imzalamış ve 1998 itibarıyla bu anlaşma TBMM'nin onayıyla yürürlüğe girmiştir.⁴⁴

Rusya, Mavi Akım'la Türkiye'ye doğrudan doğal gaz ulaştırmayı planlayarak geçiş ülkelerini (Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan) by-pass etmek istemiştir. Türkiye'ye gelen doğal gaz, Rusya'nın geçiş güzergahında bulunan ülkelere özellikle Ukrayna ile yaşadığı sorunlar nedeniyle kesintiye uğramış, bu durum hem Türkiye hem Rusya için sorun teşkil etmiştir. Bu nedenle, Mavi Akım sayesinde geçiş ülkesi

⁴¹ Kakışım, "Karşılıklı Bağımlılık," 79.

⁴² Hüseyin Kalyoncu ve Shatlyk Amanov, "Orta Asya Enerji Kaynakları ve Enerji Bağlamında ABD'nin Orta Asya Politikası," *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (2010): 50-51.

⁴³ Kakışım, "Karşılıklı Bağımlılık," 79.

⁴⁴ Sinan Oğan, "Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği," *STRADİGMA* 7 (2003): 1.

kullanılmadan doğrudan Türkiye'ye doğal gazın gönderilmesi planlanmıştır.⁴⁵ Hattın güzergahı, Rusya'dan başlayarak doğrudan Karadeniz'in altından Samsun'a uzanmaktadır. Rusya ve Türkiye arasında yapılan bu üçüncü doğal gaz anlaşmasına göre Rusya, 25 yıllık bir süre zarfında yıllık ortalama 16 milyar metreküp doğal gaz satışını Türkiye'ye gerçekleştirmeyi planlamıştır.⁴⁶

Mavi Akım'la birlikte Rusya, Türk doğal gaz pazarına mutlak hâkim olmuştur. Hattın yapılış sürecinde siyasi açıdan da pek çok tartışma yaşanmasına rağmen hattın başarılı bir şekilde yapımı sağlanmıştır. 2002'de resmen faaliyete geçen Mavi Akım, 2005'te resmî törenle açılmıştır.⁴⁷ Türkiye'nin Rusya'ya doğal gaz bağımlılığı, Mavi Akım'ın devreye girmesiyle birlikte daha fazla artarken, Mavi Akım sayesinde Rusya, Trans Hazar projesini destekleyen ülkelere yönelik de başarı kazanmıştır. Rusya, Hazar bölgesindeki ülkelerin doğal gazını Türkiye ve Avrupa'ya taşıması öngörülen Trans Hazar projesine engel olmak için hızlı davranarak hem Mavi Akım'ın inşasını tamamlamayı başarmış hem de Trans Hazar projesine engel olmuştur.⁴⁸

Mavi Akım'ın Rusya ve Türkiye ilişkileri açısından yarattığı etkiyi değerlendirdiğimizde, Rusya Türkiye'yi kendine daha bağımlı hâle getirmeyi başarırken, doğal gaz nakli açısından etkinliğini de artırmıştır. Türkiye açısından baktığımızda ise ortada olumlu bir tablo yoktur. Trans Hazar projesi sayesinde Türkiye, doğal gaz ithal edeceği devletler ve enerji nakil hattı bakımından alternatiflere sahip olacak ve tam anlamıyla Rusya'ya bağımlı olmayacaktı. Mavi Akım, Türkiye'nin bu fırsata sahip olmasına izin vermemiştir. Türkiye'nin Batı Hattı ve Mavi Akım'la birlikte Rusya'dan 30 milyar metreküpe kadar doğal gaz tedarik ettiği görülmektedir. İki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık, asimetrik bağımlılığa dönüşmüş, bu bağımlılıktan ötürü ikili ilişkilerde taviz vermesi gereken taraf Türkiye olmuştur. Ayrıca Rusya'nın, Türkiye'ye ulaştırdığı doğal gazı, Türkiye'nin üçüncü ülkelere satma hakkı tanımaması, ikili ilişkilerde pozitif toplamı bir durumun oluşmasına da izin vermemiştir.⁴⁹

Türkiye, Sovyetler zamanında yapılmış ilk doğal gaz anlaşmasında aldığı doğal gazın ücretini o dönemde SSCB'nin ihtiyacı olan çeşitli ürünlerle ödediği için makro ekonomik açıdan bu durum, Türkiye'nin ödemeler dengesine olumlu yansımakta ve Türkiye'nin ihracatını artırıcı bir rol oynamaktaydı. Rusya ile yapılan doğal gaz anlaşmalarında ise Rusya Federasyonu, bu ödeme yöntemini iptal ederek doğal gaz karşılığında peşin para almaya başlamıştır. Bu durum özellikle Türkiye-Rusya dış ticaret ilişkilerinde Rusya lehine bir durum ortaya çıkartmıştır.⁵⁰ Aşağıdaki grafik incelendiğinde, doğal gaz alımında peşin ödemeye geçilmesinin sonrasında Türkiye-Rusya dış ticaret hacmindeki dengenin nasıl bir yol izlediğini daha iyi anlamak mümkündür. Türkiye'nin 1997 yılında Rusya'ya olan ihracatı 2 milyar dolar

⁴⁵ Burcu Kanbal, "Türkiye ve Rusya Federasyonu İlişkilerinde Boru Hatları Diplomasisi," (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı, 2011), 57.

⁴⁶ Oğan, "Mavi Akım Projesi," 2.

⁴⁷ Hodaloğulları ve Aydın, "Türkiye ile Rusya," 747.

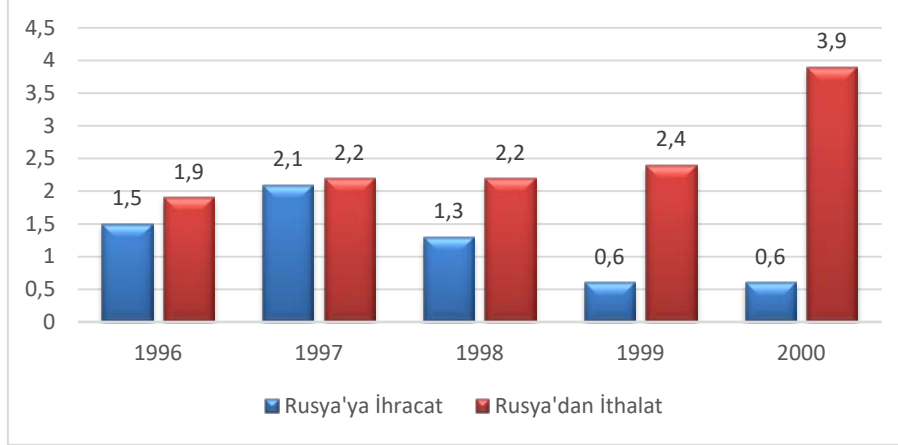
⁴⁸ Sinan Oğan, "Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık," (2006), Erişim Tarihi: 15.06.2021, <http://turksam.org/mavi-akim-turk-rus-iliskilerinde-mavi-bagimlilik>.

⁴⁹ Kakışım, "Karşılıklı Bağımlılık," 80.

⁵⁰ Oğan, "Mavi Akım,"

seviyelerindeyken, 2000 yılında ihracat değerlerinin 600 milyon dolarlara gerilediği görülmektedir. Rusya'nın ise aynı süreçte Türkiye'ye yaptığı ithalat değerlerinin 2 milyar dolar seviyelerinden neredeyse 4 milyar dolar seviyelerine ulaşması dikkat çekici diğer bir unsurdur.

Grafik 1: 1996-2000 Türkiye-Rusya Dış Ticareti (Milyar Dolar)⁵¹

2. 3) Güney Akım Projesi

Türkiye, Mavi Akım sonrasında Batılı ülkeler ve Rusya tarafından destek bulan ve birbirine rakip olan farklı iki doğal gaz nakil hattı projesi için yeniden rekabet sahası olmuştur. 2004'te gündeme getirilen ve ABD ile AB tarafından desteklenen Nabucco projesi, bu projelerden ilkidir. Nabucco'yla Türkmenistan, Azerbaycan, Irak ve İran'ın doğal gazlarını Türkiye üzerinden Avrupa'ya ihracı planlanarak Avrupalı devletlerin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak amaçlanmıştır. Ancak Rusya, Nabucco'nun gündeme gelmesinin akabinde, Mavi Akım'ın inşasına benzer bir şekilde Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı'nı gündeme getirmiştir. Rusya, Güney Akım'ı Nabucco'yla rekabet edebilmek hatta mümkünse engelleyebilmek için gündemine almış, bununla birlikte sorunlar yaşadığı Ukrayna'nın kendi doğal gazının Avrupalı devletlere ulaşmasındaki rolünü azaltarak doğal gaz akışını Güney Akım'a kaydırmak istemiştir. Güney Akım, Rusya doğal gazını Rusya ve Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgelerinden geçerek Avrupalı devletlere taşınması şeklinde tasarlanmıştır.⁵²

2009 yılı, Rusya-Türkiye ilişkilerinin enerji alanında Vladimir Putin'in Türkiye'ye yaptığı ziyaret sonrasında tekrar artış göstermesi adına önemlidir. Bu ziyarette iki enerji alanında iş birliğini güçlendiren yeni protokollerde anlaşmaya varmışlardır. Özellikle bu ziyarette Türkiye, Rusya'nın Güney Akım için gerekli olan münhasır ekonomik bölge iznini vermiş olması Nabucco'nun gerçekleşme ihtimalini de azaltmıştır. Türkiye, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için bir yandan Nabucco'ya destek verirken, diğer yandan da Güney Akım'a destek veren bir politika izlemiştir. Türkiye'nin bu politikası,

⁵¹ Fatma Sariaslan, "Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile İlişkilerinde Ekonominin Rolü," *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 8/2 (2019): 185. (TÜİK verileri baz alınarak hazırlanmıştır.)

⁵² Kakışım, "Karşılıklı Bağımlılık," 80.

doğal gaz konusunda Rusya'ya bağımlılığının devam etmesine neden olmuştur.⁵³ Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgesinin kullanımına izin vermiş olması, Rusya tarafından bir jest olarak algılanmış, Putin Türkiye'yi, tüm sözlerini yerine getiren güvenli bir ortak olarak tanımlamıştır.⁵⁴

İkili enerji ilişkileri olumlu yönde seyrederken bu süreçte Rusya-Türkiye enerji rekabetini artıran bir proje ortaya çıkmıştır. Azerbaycan ve Türkiye arasında enerji iş birliğini oluşturan, Hazar Denizi kıyısındaki Azerbaycan'ın doğal gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırmasını sağlamak adına Türkiye ve Azerbaycan arasında 2011'de Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) anlaşması imzalanmıştır. TANAP'ın tasarlanmasının amacı, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleştirilerek Güney Doğal Gaz Koridorunu hayata geçirmektir.⁵⁵ Projenin inşaatı 2015'te başlarken, 2018'de tamamlanmıştır. TAP'ın tamamlanmasıyla birlikte 2020'de gaz akışı sağlanmıştır. Türkiye'nin Doğu Batı Enerji Koridorundaki rolü TANAP ile güçlenirken, TANAP, Rusya'nın enerji pazarı politikalarına ters düşen bir proje olmuştur. Özellikle Avrupa'nın enerji bağlamında Rusya'ya olan bağımlılığı, TANAP sayesinde kırılarak Rusya'nın önemli bir kozunu kaybetmesine neden olmuştur. Rusya adına hem ekonomik hem siyasi anlamda bir güç kaybı yaşanmıştır. Rusya, Türkiye'nin bu süreçte Nabucco'ya destek vermesi ve Azerbaycan ile TANAP üzerinde anlaşmasından ötürü, Rusya'nın by-pass edilmesine Türkiye'nin destek verdiğini değerlendirerek Türkiye'ye güvenli bir transit ülke görevi yapmadığı şikayetinde bulunmuştur.⁵⁶ Rusya'nın şikayetlerine rağmen TANAP, Rusya-Türkiye enerji ilişkilerine bir zarar vermemiş, iki ülke arasında Güney Akım üzerinde çalışmalar devam etmiştir.

Çıkış noktaları farklı olmakla birlikte Güney Akım ve Nabucco'nun güzergahı hemen hemen aynıydı. Rusya'nın temel amacı doğal gazın Avrupa pazarına Rusya'nın kontrolü dışında gitmesini engellemek olmuştur. Güney Akım tahmini maliyet bakımından ve garanti bir doğal gaz akışı sağlamasından ötürü Nabucco'nun daha önünde yer almıştır. 2012'de Gazprom ve Bulgaristan Enerji Holdingi EAD arasında yapılan anlaşmayla Güney Akım'ın Rus doğal gazını Rusya üzerinden Karadeniz vasıtasıyla ilk olarak Bulgaristan'a, daha sonra da Sırbistan, Macaristan ve Avusturya'ya ulaştırması amaçlanmıştır. Bulgaristan, Ukrayna üzerinden gönderilen doğal gazın kısıtlanarak Güney Akım üzerinden gönderilmesi adına Rusya için önemli bir ülkedir. AB ülkelerinden birisi olan İtalya, Güney Akım projesinin en büyük destekçilerinden olmuş ve İtalyan enerji şirketi ENI, bu proje özelinde Gazprom ile 10 milyar Euro değerinde bir anlaşma imzalamıştır.⁵⁷

Ukrayna krizi çerçevesinde Rusya'nın Kırım'ı ilhakıyla birlikte AB ve Rusya arasında ipler gerilmiştir. AB ve ABD, Rusya'ya yönelik yaptırım kararı almıştır. Bu

⁵³ Farıda Khamzaeva, "Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerinde Yeni Dönem: Karşılaştırmalı Bir İnceleme," (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2019), 86.

⁵⁴ Özbay, "Türkiye-Rusya," 377.

⁵⁵ Ömer Faruk Kaya, "2010 ve Sonrası Türkiye ve Rusya İlişkileri," (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, 2020), 23.

⁵⁶ Özbay, "Türkiye-Rusya," 376.

⁵⁷ Efe Siviş, "Enerji Politikalarında Denge Arayışı, ABD-Rusya ve Avrupa Birliği Üçgeni: Türk Akım Projesinin Belirleyici Faktörleri," *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23/3 (2019): 1379.

süreçte, Güney Akım'ın en önemli güzergâh noktalarından Bulgaristan, AB üyesi olması nedeniyle AB ile birlikte hareket etmek zorunda kalmış, AB müktesebatı gereğince Güney Akım'ın inşasında sorunlar çıkartmıştır. Bitmek bilmeyen sorunlar nedeniyle Rus lideri Putin, rest çekerek Güney Akım'ı askıya almaya karar vermiş ve Aralık 2014'te Türkiye'yi ziyaretinde Güney Akım'ı iptal etmiştir. Putin, Avrupa'ya doğal gazın Trakya üzerinden inşa edilecek Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı'yla gönderilmesini öngören bir projeyi açıklamıştır.⁵⁸

2. 4) Türk Akımı Projesi

Rusya'nın Kırım'ın ilhaki nedeniyle Batı ile yaşamış olduğu sorunların çıktısı olarak Güney Akım, Vladimir Putin tarafından iptal edilmiştir. Putin'in, Güney Akım'a alternatif olması açısından gündeme getirdiği Türk Akımı'na Türkiye'nin de sıcak bakmasıyla proje için çalışmalar başlamıştır. Türk Akımı'nın deniz kesimi, Karadeniz'de birbirine paralel ilerleyen ve her biri 15,75 milyar metreküp kapasiteye sahip olması planlanan iki hattın oluşmaktadır. Bu hatlardan birinin Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacını karşılaması, diğer hattın da AB'nin doğal gaz ihtiyacını karşılaması planlanmıştır. Türk Akımı tamamlandıktan sonra Rusya'nın Ukrayna üzerinden Türkiye'ye gaz gönderdiği Batı Hattı'nın da iptal edilmesi gündeme getirilmiştir.⁵⁹ Yapılan görüşmeler neticesinde Gazprom ve BOTAŞ, 1 Aralık 2014'te Türk Akımı için mutabakat anlaşması yapmışlardır. Bu anlaşmaya göre 48 milyar metreküp doğal gazın Yunanistan'da; 15 milyar metreküp doğal gazın da Türkiye'de depolanması planlanarak Türk Akımı'yla 63 milyar metreküp gaz gönderilmesi hedeflenmiştir. Ancak daha sonra hat kapasitenin 31,3 milyar metreküpe indirilmesi kararlaştırılmıştır.

Türk Akımı, Rusya gazının AB ülkelerine ilk defa Türkiye üzerinden gönderilecek olması nedeniyle Türkiye ve Rusya adına olduğu kadar enerji arz güvenliğinin sağlanması açısından AB'li ülkeler için de kilit öneme sahip olmuştur.⁶⁰ Rusya, Avrupa piyasasında sahip olduğu enerji gücünde TANAP sonrasında azalma olacağını bilmesinden ötürü TANAP'ın uygulanabilirliğini zayıflatmak için Türk Akımı'nı ortaya atmıştır diyebiliriz. Türkiye'nin TANAP'a vereceği desteği ve önemi azaltmasını sağlamak da Putin'in Avrupa'ya gönderilecek doğal gaz hattını Türk Akımı'yla Türkiye'ye kaydırmasındaki ana nedenlerden birisi olarak okumak mümkündür.

Türk Akımı, her iki taraf açısından da ilk başlarda heyecan uyandırmıştır. Ancak hattın gündeme geldiği süreçte Rusya'nın Suriye'deki krize müdahil olmasıyla Türkiye ve Rusya arasında görüş ayrılıkları baş göstermeye başlamıştır. Özellikle Kasım 2015'te Türkiye tarafından Rus jetinin düşürülmesiyle iki ülke ilişkilerinde kriz dönemi başlamıştır. Rusya, Türkiye'ye yönelik başta ekonomik olmak üzere birçok alanda yaptırım uygulama kararı almıştır. Bunun neticesinde Türkiye ile yürütmüş olduğu enerji

⁵⁸ Okan Yeşilot ve Burcu Özdemir, "Putin Dönemi Türk-Rus İlişkileri: Krizler Fırsata Dönüşebilir Mi?," *VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu: "Türk Rus İlişkileri,"* (2017): 247.

⁵⁹ Cemal Kakişım, "Türkiye'nin Enerji Politikaları Açısından Türk Akımına Yönelik Bir Değerlendirme," *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/50 (2017): 524.

⁶⁰ Emel İlter ve Hülya Kınık, "Türkiye'nin Enerji Denklemi: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı ve Türk Akımı," *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 18 (2017): 194.

projelerini durdurarak Türk Akımı'nı da askıya almıştır.⁶¹ İlerleyen süreçte Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Putin'e gönderdiği mektup sonrasında ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. Türkiye'de 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişiminde Türkiye'nin "müttefiki" Batılı ülkelere nazaran Rusya'nın Türkiye'ye verdiği destek, ikili ilişkilerin rayına oturmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. İlişkilerin düzelmesiyle Türk Akımı projesi tekrar gündeme getirilmiş ve proje için çalışmalar başlamıştır. 11 Ekim 2016'da Türk Akımı için hükümetler arası anlaşmaya imza atılmıştır.⁶²

Gazprom, Türk Akımı'nın deniz kısmı için 7 Mayıs 2017'de inşaatı başlamış, 19 Kasım 2018'de ise her iki hattın deniz kısmı inşaatını tamamlamıştır. 31 Aralık 2019'da Rusya'daki kompresör istasyon ve Türkiye'deki alım terminali tamamlanırken, Bulgaristan ve Yunanistan'ın hattın kendilerine ait kısımlarını inşa etmeleriyle birlikte Türk Akımı tamamlanmış, 1 Ocak 2020 itibarıyla de bu hatta gaz doldurulmuştur. Türkiye, özellikle Türkiye'nin son yıllarda artış gösteren enerji ihtiyacını karşılayacak kapasiteye sahip ve prestiji açısından güvenilir bir ülke olarak görülmesini sağlayacak olması nedeniyle Türk Akımı'nın yapılış sürecinde projeye destek vermiştir. Rusya'nın, Avrupa'ya Ukrayna üzerinden ihraç ettiği gazın Türk Akımı üzerinden gönderileceğini açıklamasıyla birlikte, Rusya Türkiye'yi daha güvenli bir ülke olarak görmeye başlamıştır. Türkiye, sahip olduğu konumdan ötürü uyguladığı enerji diplomasisiyle, özellikle Ukrayna Krizi sonrası AB ve Rusya arasında yaşanan gerilimin azaltılmasında önemli bir rol oynarken, attığı adımlarla güvenli bir geçiş ülkesi olduğunu da göstermiştir.⁶³

Tablo 1: Türkiye'nin 2010-2020 Dönemi Doğal Gaz İthal Ettiği Ülkeler⁶⁴

Yıllar	Rusya Milyon Sm ³)	Pay (%)	Azerba ycan (Milyon Sm ³)	Pay (%)	İran (Milyon Sm ³)	Pay (%)	Diğer (Milyon Sm ³)	Pay (%)	Toplam İthalat (Milyon Sm ³)
2010	17.576	46,21	4.521	11,89	7.765	20,41	8.164	21,49	38.036
2011	25.406	57,91	3.806	8,67	8.190	18,67	6.472	14,75	43.874
2012	26.491	57,69	3.354	7,3	8.215	17,89	7.862	17,12	45.922
2013	26.212	57,9	4.245	9,38	8.730	19,28	6.082	13,34	45.269
2014	26.975	54,76	6.074	12,33	8.932	18,13	7.281	14,78	49.262
2015	26.783	55,31	6.169	12,74	7.826	16,16	7.649	15,79	48.427
2016	24.540	52,94	6.480	13,98	7.705	16,62	7.627	16,46	46.352
2017	28.690	51,93	6.544	11,85	9.251	16,74	10.765	19,48	55.250
2018	23.642	47,02	7.527	14,97	7.863	15,64	11.250	22,32	50.282
2019	15.196	33,61	9.585	21,2	7.736	17,11	12.694	28,08	45.211
2020	16.166	33,59	11.548	24,00	5.321	11,06	15.091	31,35	48.126

⁶¹ "Türk Akımı ve Akkuyu Görüşmeleri Askıya Alındı," (2015), Erişim Tarihi: 20.08.2021, <https://tr.sputniknews.com/20151201/turk-akimi-akkuyu-nukleer-1019407826.html>.

⁶² Kakışım, "Türkiye'nin Enerji," 523.

⁶³ Çetinkaya, "Enerji Arz," 173-174.

⁶⁴ EPDK, "Doğal Gaz Piyasası 2020 Yılı Sektör Raporu," (2021): 10., Erişim Tarihi: 17.08.2021. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-166/resmi-istatistikleri>

Yukarıdaki tablo baz alındığında, Rusya-Türkiye ilişkilerinde doğal gaz özelinde enerjinin rolünü daha sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek mümkündür. Tablo incelendiğinde Türkiye pazarının Rusya'ya, doğal gaz alımı açısından 2010'lu yılların ortalarına dek Batı Hattı ve Mavi Akım anlaşmalarından kaynaklı olarak bağımlı kaldığı görülmektedir. Türkiye'nin ithal ettiği doğal gaz miktarında Rusya'nın payı 2015'ten itibaren her geçen yıl azalmış olsa da 2020'de dahi özellikle Türk Akımı'nın etkisiyle de Türkiye'nin doğal gaz ithalindeki en büyük pay Rusya'nın olmuştur.

TANAP'la birlikte Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde yaşanan ivmeyi de tabloda okuyabilmek mümkündür. Azerbaycan, 2018'den itibaren İran'ı geride bırakarak Türkiye'nin en çok doğal gaz ithal ettiği ikinci ülke konumuna yükselmiştir. İran'ın enerji ihracı konusunda uluslararası yaptırımlar nedeniyle sınırlamaya tabi olması da Azerbaycan'ı Türkiye için önemli kılan bir diğer etmen olmuştur. Türkiye açısından doğal gaz ithalinde tek bir ülkeye bağımlı kalmak yerine alternatif ülkelere yönelmek pozitif bir gelişmedir. Türkiye'nin, doğal gaz konusunda Rusya'ya bağımlı olmanın yaratmış olduğu asimetrik karşılıklı bağımlılığın etkilerini, Rusya dışındaki alternatif ülkelerle yaptığı anlaşmalar sayesinde en aza indirmeye çalışmıştır. 2015'te Türkiye'nin doğal gaz ithalinde Rusya'nın payı %55 seviyesindeyken, 2020'ye gelindiğinde bu pay %33'e kadar inmiştir.

Türkiye'nin enerji merkezi olma amacı ve enerji kaynakları ithalinde çeşitlilik yaratması konularında Rusya ve Azerbaycan'dan sonra en önemli ülke İran'dır. İran-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı, (ITE) 2008'de Türkiye ve İran arasında yapılan mutabakat çerçevesinde İran gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması için tasarlanmıştır. Ancak iki ülke arasında yapılan mutabakat, AB ve ABD tarafından İran'a yönelik yaptırımların uygulanması ve İran'ın sınırlı doğal gaz ihracat kapasitesine sahip olması gibi engeller nedeniyle nihai bir anlaşmayla sonuçlanmamıştır. Türkiye de İran'dan enerji ithalatını İran'a uygulanan uluslararası yaptırımlar nedeniyle sınırlı tutmak zorunda kalmıştır.⁶⁵

Sonuç

2000'lerle birlikte Rusya'da Vladimir Putin'in; Türkiye'de ise AKP'nin iktidar olması Rusya ve Türkiye ilişkilerinin 1990'lı yıllardaki rekabet ortamından bir nebze sıyrılarak çok boyutluluğa evrilmesini sağlamıştır. Rusya, sahip olduğu enerji kaynakları sayesinde hem uluslararası sistemde önemli bir aktör olmaya devam etmiş hem de enerji ihracatı yaptığı ülkeleri kendine bağımlı hâle getirmeyi başarmıştır. Rusya-Türkiye ilişkilerinde de son 20 yılda enerji konusu ön plana çıkmıştır. Türkiye enerji kaynağı ihtiyacının büyük bir kısmını, artış gösteren ikili ilişkilere paralel olarak Rusya'dan karşılamaktadır. Türk pazarındaki potansiyelin farkına varan Rusya, 21. yüzyıla birlikte Türkiye ile ilişkilerini sıcak tutarak Türk pazarını enerji konusunda kendine bağımlı hâle getirmeye yönelik siyaset izlemiş, Mavi Akım ve Türk Akımı gibi projelerle bunu başarmıştır.

İki ülke arasında yapılan enerji anlaşmaları, siyasi açıdan fikir ayrılıkları ve çıkar

⁶⁵ Cemal Kakişım, "Türkiye'nin Bölgesel Doğal Gaz Merkezine Dönüşebilme Potansiyeli," *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 8/24 (2020): 271.

çatışmaları yaşandığı dönemlerde dahi bir zarar görmemiştir. Suriye krizi bağlamında yaşanan uçak krizi buna somut bir örnektir. Kriz döneminde Rusya, Mavi Akım ve Batı Hattı ile Türkiye'ye gaz göndermeye devam ederken, anlaşmaya varılan Türk Akımı projesini iptal etmemiştir. Aynı şekilde Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin inşası adına Rusya ile yapılan anlaşma da iptal edilmemiş, tesisin inşa çalışmaları devam etmiştir.

Türkiye enerji bakımından fakir olmasına rağmen enerji kaynaklarının dünya pazarına iletilmesi açısından önemli bir role sahiptir. Özellikle BTC projesi ile Azerbaycan petrolünü; Türk Akımı'yla Rusya'nın gazını, TANAP ile de Azerbaycan'ın gazını Avrupa pazarına iletmek bağlamında önemli bir rol üstlenmiştir. Türkiye, farklı enerji kaynakları hatlarının güzergah bölgesi merkezi olması açısından sahip olduğu önemli rolü, enerjinin ithali konusunda uzun yıllar boyunca Rusya'ya bağımlı kaldığı için gösterememiştir. Bir doğal gaz ticaret merkezi hâline gelme amacı olan Türkiye, enerji ihtiyacı konusunda belirli bir ülkeye bağımlı olmaktan kurtulmalıdır. Rusya dışında bölge ülkeleriyle, Azerbaycan, İran ve Türkmenistan gibi, özellikle doğal gaz konusunda anlaşmalar yaparak Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmalı, alternatif enerji kaynaklarına yönelmelidir. Türkiye'nin enerji kaynaklarına olan ihtiyacı azaltmak adına nükleer santral inşa ettirmesi doğru bir adımdır ancak bu santrallerin tesisini de zaten doğal gaz alanında bağımlı olunan Rusya'ya bırakmak, enerji konusunda bu ülkeye bağımlılığın daha fazla artmasına sebep olacaktır.

Yeni bir proje olan Türk Akımı doğal olarak iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık yaratmıştır ancak Türkiye'nin bu anlaşma için Rusya ile masaya oturduğunda bu anlaşmadan en çok faydalanacak AB, Türkiye'yi bu masada yalnız bırakmıştır. Bu nedenle Türk Akımı, iki ülke ilişkilerinde karşılıklı bağımlıktan çok asimetrik bağımlılık yaratmıştır. AB özellikle enerji güvenliğinin sağlanması açısından Türkiye'nin Rusya'ya karşı belirli kurallar uygulatmasını gündeme getirerek Türkiye'ye destek verseydi, Türkiye'nin eli daha güçlü olabilirdi.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- "2015'te Rusya-Türkiye İlişkileri: Stratejik Ortaklıktan Krize Giden Yol." (2015). Erişim Tarihi: 19.08.2021. <https://tr.sputniknews.com/20151231/rusya-turkiye-1019961413.html>.
- Bilgin, İnci. "Suriye İç Savaşı'nda Küresel ve Bölgesel Güçlerin Kesişen Müdahaleleri: Nedenler, Yöntemler ve Zamanlama." *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi* 2/1 (2019): 1-19.
- Bozkurt, Abdulgani. "Türkiye'nin Libya Olaylarında İzlediği Politikayı Realizmin İnsan Doğası, Güç ve Ahlak Tanımları Üzerinden Açıklamak." *Gümüşhane Üniversitesi SBE Dergisi* 7 (2013): 1-23.
- Çetinkaya, Şeref. "Enerji Arz Güvenliği Üzerinde Rusya-Batı Gerilimi ve Türkiye." Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.
- Davutoğlu, Ahmet. "Türkiye Merkez Ülke Olmalı." (2004), Erişim Tarihi: 19.08.2021, <http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmalı-702116/>
- Demir, A. Faik. "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizi'nin Yansımaları ve Etkileri." *Marmara Türkiyat Dergisi* 3/2 (2016): 139-151.
- Demiryol, Tolga. "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları." *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 17/4 (2018): 1438-1455.
- EPDK. "Doğal Gaz Piyasası 2020 Yılı Sektör Raporu." (2021). Erişim Tarihi: 17.08.2021. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-166/resmi-istatistikleri>.
- Furuncu, Yunus ve Akbaş, Zafer. "Neoliberal Teori Ekseninde Küreselleşmenin Türkiye'nin Enerji Politikaları Üzerindeki Etkileri: Enerji Ticareti Boyutu." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 18/72 (2019): 1724-1741.
- Gök, Naim. "Suriye Krizi'nin Türkiye'ye Yansımaları (2011-2017)." *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (2019): 77-114.
- Hodaloğulları, Zeliha ve Aydın, Aydın. "Türkiye ile Rusya Arasındaki Doğal Gaz İşbirliğinin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkisi." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016): 744-755.
- İlter, Emel ve Kımık, Hülya. "Türkiye'nin Enerji Denklemi: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı ve Türk Akımı." *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 18 (2017): 185-200.
- İnönü, Rıdvan. "Türk-Rus Enerji Jeopolitiğinde Boru Hatları ve Lojistiğin Önemi." Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2018.
- Kakışım, Cemal. "Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi." *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi* 7/1 (2019): 67-89.
- Kakışım, Cemal. "Türkiye'nin Bölgesel Doğal Gaz Merkezine Dönüşebilme Potansiyeli." *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 8/24 (2020): 255-280.
- Kakışım, Cemal. "Türkiye'nin Enerji Politikaları Açısından Türk Akımına Yönelik Bir

- Değerlendirme." *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/50 (2017): 517-527.
- Kalyoncu, Hüseyin ve Amanov, Shatlyk. "Orta Asya Enerji Kaynakları ve Enerji Bağlamında ABD'nin Orta Asya Politikası." *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (2010): 38-71.
- Kanbal, Burcu. "Türkiye ve Rusya Federasyonu İlişkilerinde Boru Hatları Diplomasisi." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı, 2011.
- Kaya, Ömer Faruk. "2010 ve Sonrası Türkiye ve Rusya İlişkileri." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, 2020.
- Kazdal, Melih. "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri (2002-2017): Dış Politikada Çatışma ve İş Birliği." *Journal of Awareness* 3/2 (2018): 51-62.
- Khamzaeva, Farıda. "Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerinde Yeni Dönem: Karşılaştırmalı Bir İnceleme." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2019.
- "Kırım'ın İlhakı ve Gelişen Türkiye-Ukrayna İlişkileri." Erişim Tarihi: 19.08.2021. <https://www.insamer.com/tr/?output=pdf&type=post&id=4525>.
- Kurban, Vefa ve Cabbarlı, Hatem. "Türkiye-Rusya İlişkileri ve Uçak Krizinin Türk-Rus Kamuoyuna Yansımaları." *Ege Strateji Araştırma Dergisi* 10/2 (2019): 105-118.
- Minisker, Mert. "Türkiye-Rusya Uçak Krizi ve Krizin Türk Basınında Ele Alınış Biçimi Ekseninde Türkiye-Rusya İlişkileri." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant Üniversitesi, 2019.
- Oğan, Sinan. "Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği." *STRADİGMA* 7 (2003): 1-20.
- Oğan, Sinan. "Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık." (2006). Erişim Tarihi: 15.06.2021. <http://turksam.org/mavi-akim-turk-rus-iliskilerinde-mavi-bagimlilik>.
- Özbay, Fatih. "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010." *Bilge Strateji* 2/4 (2011): 35-77.
- Özbay, Fatih. "Türkiye-Rusya İlişkilerinde İşbirliği ve Rekabet, 1992-2012." Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.) *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye*. İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2013.
- "Putin'den 'Güney Akım' Bombası." (2014). Erişim Tarihi: 19.08.2021. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/putin-den-guney-akim-bombasi-27690439>.
- Sandıklı, Atilla ve Semin, Ali. "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye." Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.). *Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye* (İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2014).
- Sarıaslan, Fatma. "Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile İlişkilerinde Ekonominin Rolü." *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 8/2 (2019): 174-216.
- Sarıkaya, Ekim. "Soğuk Savaş Sonrası Dönemden Günümüze Enerji Güvenliği Bağlamında Türk- Rus İlişkileri." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2019.

- Sıvış, Efe. "Enerji Politikalarında Denge Arayışı, ABD-Rusya ve Avrupa Birliği Üçgeni: Türk Akım Projesinin Belirleyici Faktörleri." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23/3 (2019): 1373-1388.
- "Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı Türkiye, Rusya ve Bölge İçin Ne Anlam Taşıyor?." (2020). Erişim Tarihi: 20.08.2021. <https://tr.euronews.com/2020/01/08/turk-akimi-dogal-gaz-boru-hatti-turkiye-rusya-ve-bolge-icin-ne-anlam-tasiyor>.
- "Türk Akımı ve Akkuyu Görüşmeleri Askıya Alındı." (2015). Erişim Tarihi: 20.08.2021. <https://tr.sputniknews.com/20151201/turk-akimi-akkuyu-nukleer-1019407826.html>.
- "Uçak Krizi Patladığından Beri Erdoğan ve Putin Neler Söylediler?." (2015). Erişim Tarihi: 19.08.2021. <https://www.cnnturk.com/dunya/ucak-krizi-patladigindan-berierdogan-ve-putin-neler-soylediler?page=2>.
- Yeltin, Hüseyin ve Işık, Kübra. "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi." *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 3/3 (2017): 39-50.
- Yeşilot, Okan ve Özdemir, Burcu. "Putin Dönemi Türk-Rus İlişkileri: Krizler Fırsata Dönüşebilir Mi?." *VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu: "Türk Rus İlişkileri"*. (2017): 343-355.
- Yıldırım, Adem. "2002-2015 Yılları Arasında Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji Güvenliği." Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, 2019.

